

ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE COĞRAFYADA PARADİGMALAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mustafaozturk@erciyes.edu.tr

Doç. Dr. Servet KARABAĞ

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana coğrafya çalışmalarında benimsenmiş çeşitli paradigmalara değinilmektedir. Sosyal bilimlerdeki özellikle 20.yy.daki değişimlere bakıldığında farklı paradigmalara belirli dönemlerde ön plana çıktığı ve bilimselliği farklı şekillerde tanımladığı görülmektedir. Bu ise bize bilimsellik anlayışımızın tarihsel ve toplumsal bir bağlama dayandığını göstermektedir. Coğrafyacılar olarak yaptığımız çalışmalar sonucu oluşturduğumuz bilginin niteliği ve içeriği o bilginin içinde oluşturulduğu paradigma tarafından belirlenecektir. Bu çalışmanın amacı coğrafya çalışmalarına tarihsel süreçte ve günümüzde yol göstermiş olan çeşitli paradigmalara aday coğrafya formatör öğretmenleri tarafından ne oranda bilindiği ve benimsendiğini ortaya çıkarmaktır. Öğretmenlerin ne bildikleri ne anlatacaklarının bir göstergesidir. Çalışmada kullanılan veri bir hizmet-içi eğitimi sırasında toplamda 46 aday formatör öğretmenle gerçekleştirilen anket çalışmasıyla toplanmıştır. Bulgulara göre, öğretmenlerin genellikle bu çalışmada belirtilen paradigmlar hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi paradigmlar, coğrafya öğretmenleri, formatör öğretmen.

PARADIGMS IN GEOGRAPHY IN TEACHERS' PERSPECTIVES

Abstract

In this study, a number of paradigms that are reflected in the studies of geography since its inception as an academic discipline are explained. When we examine the changes took place in social sciences particularly in the 20th. century, we could see that certain paradigms came into prominence and define "science" differently in certain periods. Quality and content of the knowledge that we produce as geographers result from the paradigm it is embedded. Then, this study attempts to find out what candidate formator teachers of geography know about various paradigms in geography and which paradigms are adopted by the teachers. What teachers know will determine what they teach. Data used in the study was collected through a questionnaire carried out with 46 candidate formator teachers during an in-service training. According to the findings, teachers generally do not have adequate knowledge-base about the paradigms that are examined here.

Key Words: Geographic paradigms, geography teachers, formator teacher.

Giriş

Thomas Kuhn 1962 yılında çıkardığı ve bilimsel bilgiye bakışımızı temelden değiştiren eseri Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nda (*The Structure of Scientific Revolutions*), "bilimsel" bilginin üretimi ve yorumlanmasının *normal* ya da *tartışmasız* bir süreç olarak görülmesinin nedenini bu işle uğraşan insanların tarihin bu döneminde "normal" olarak bunu kabul ettikleri şeklinde açıklar. Neyin normal neyin anormal olduğu belirlemek için bir bilgi sistemine, başka bir ifade ile paradigmaya, ihtiyaç duyarız. En yalın haliyle Kuhn'a (1962) göre paradigma, bilimsel topluluğun paylaştıkları pratikler bütünüdür. Ancak bu genel kabuller silsilesi doğal değildir. Başka bir ifade ile mutlaka böyle olması gerektiği için ya da başka herhangi bir yöntemin imkânsızlığından oluşmuş değildir. Tarihsel ve toplumsal bir bağlama sahiptir. Bu sebepten bilimsel pratikler zamana, topluma ve mekâna göre değişkenlik gösterir. Gerçekten de bu çalışmada da görülebileceği gibi sosyal bilimin özellikle 20. yy.'daki değişimlerine bakıldığında farklı paradigmatik yaklaşımların belirli dönemlerde ön plana çıktığı ve "bilimselliği" farklı şekillerde tanımladığı görülmektedir.

20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren coğrafyacıların çalışmalarını bilim felsefesi ile ilişkilendirme çabaları gözlemlenir. Sayer (1997) ve Harvey (2004)'in belirttiği gibi 1950'ler öncesinde coğrafya daha çok dünyayı betimleme amacı güttüğünden, teorinin çok fazla yer edinmediği kendine has uygulamaları olan bir disiplin olarak görülüyordu. Üniversitelerde okutulan akademik bir disiplin olmasına karşın, bir bilim dalı olarak görülmekten uzaktı. Çünkü o dönem de var olan paradigmaya göre "bilimselliğin" yolu ampirik çalışmalardan geçiyordu. Coğrafya ise betimleme amacı güdüyordu. Coğrafyayı "bilimsel" bir disiplin haline dönüştürmenin yolu onu "bilimsel" metotla tanıştırmaktan geçtiğinden coğrafya 1950'lerde o zamanın hâkim paradigması olan pozitivizmle güçlü bir şekilde tanıştı (Livingston, 2000a; Gregory, 2000a). Bu noktadan itibaren coğrafya ve özellikle beşeri coğrafya sosyal bilimlerde meydana gelen hemen her teorik oluşumu takip etmiş ve çalışmalarında kullanmıştır.

Coğrafyacılar olarak yaptığımız çalışmalar sonucu oluşturduğumuz bilginin niteliği ve içeriği içinde oluşturulduğu paradigma tarafından belirlenecektir. Örneğin, mekânın objektifliğine inanan bir coğrafyacı, onun sosyal olarak nasıl oluşturulduğu ile ilgilenmeyecek, böylesi bir bilgi türünü bilimsel olmadığı için göz ardı edecektir. Ya da nesnel ve objektif analizlere dayanan çalışmaları geçerli bulduğu için, şiirsel bir dille yazılmış, sözcük ağırlıklı bir analizi bilimsel bulmadığı için eleştirebilecektir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı coğrafya çalışmalarına tarihsel süreçte ve günümüzde yol göstermiş olan çeşitli paradigmalardan (konuyla ilgili olarak bakınız Öztürk&Karabağ, 2012) aday coğrafya formatör öğretmenleri tarafından ne oranda bilindiğini ortaya çıkarmaktır. Öğretmenlerin ne bildikleri ne anlatacaklarının bir göstergesidir. Aşağıda görülebileceği gibi çok çeşitli paradigmalardan bir kısmı birbiriyle taban tabana zıt bir coğrafya algısı ve epistemolojisini savunmaktadır. Bu durum herhangi bir paradigmayı kökten

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

benimsemiş öğretmenlerin alternatifleri öğrencilerine yeterince açıklamaması durumunu getirebilir. Benzer şekilde aşağıda görülebileceği gibi coğrafi paradigmalar coğrafyanın akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana önemli değişimler göstermiştir. Öğretmenlerin bu değişimleri takip edip etmediğinin de anlaşılması Türkiye’de coğrafya öğretmeni yetiştirme modellerinin belirlenmesi ve hizmet-içi eğitimlerin planlanması açısından önemlidir.

Coğrafi paradigmalar

19.yy. itibarıyla coğrafya üniversitelerde okutulan akademik bir disiplin haline gelmiştir (Johnston, 2005). Ancak akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışının öncesinde önemli bir birikim söz konusudur. Coğrafyanın bu ilk dönemdeki ana paradigmasını anlamak için o dönemin tarihsel ve sosyolojik şartlarına bakmak gerekir. İlk coğrafya bölümlerinin kurulduğu üniversitelerin (dolayısıyla coğrafyayı tanımlayan üniversitelerin) yer aldığı Batı dünyası 17. yy.’dan itibaren Spinoza, Locke, Voltaire ve Newton gibi felsefeci ve fizikçilerin çalışmalarıyla Aydınlanma Çağı’nı yaşamaktadır (Hollinger, 2005). Aydınlanma, bilginin kontrolünü elinde bulduran kiliseye karşı gerçekleştirilmiştir. Orta Çağ Avrupa’sında matbaanın olmadığı dönemde el ile çoğaltılan kitaplar ancak kiliselerin kütüphanelerinde bulunabilmekte, okuma yazma işleri çok büyük oranlarda rahipler tarafından yürütülmekteydi.

Aydınlanma bu bağlamda bilginin kontrolünün (ve dolayısıyla gücün) el değiştirmesi sürecidir. Çünkü Aydınlanma, kilise tarafından üretilen bilgiye karşı “bilimsel” adını verdiği başka bir bilgi türünü üretmeye başlamıştır. *Bilimsel bilgi* dogmatik olarak düşünülen *kilise bilgisinden* çeşitli açılardan farklıydı: duyu organlarıyla algılanana odaklanmış, deney ve gözleme dayanan, birikimli bir şekilde artan bir doğaya sahipti. Bu dönemin kiliseye karşı en önemli manifestosu Newton ile Darwin’den geldi. Newton mekânîk fiziği ile hareketin ve maddenin nasıl “doğal” kanunlar çerçevesinde çalıştığını, Darwin ise canlıların nasıl “doğal” süreçler yoluyla oluştuklarını açıklıyorlardı. Dolayısıyla insan doğal yasaların var olduğu bir dünyada, bu yasaların imkânları doğrultusunda (onların çizdiği çerçevede) yaşamını sürdürmekteydi. Bilimin amacı da bu yasaları ampirik çalışmalarla ortaya çıkartmaktı. “Bilimselliğin” kurallarının koyulduğu bu dönemde coğrafya da *çevresel determinizm* adı verilen paradigma hâkim paradigma haline geldi.

Çevresel determinizm insan faaliyetlerinin fiziki çevre tarafından kontrol edildiğini savunan yaklaşımdır (Livingston, 2000b). İnsan özelliği ve seçimlerinin göz ardı edildiği bu yaklaşımda “insan çevre tarafından yapılar” inancı hâkimdir. En tipik örneği, ırksal farklılıkların iklimle ilişkilendirilmesidir (Stocking, 1987). Örneğin, Batı’nın Afrikalı’lara karşı üstünlüğünün iklimsel nedenlerden kaynaklandığı çünkü sıcak memleketlerdeki insanların uyusuk, tembel ve aptal olacakları buna karşın iklim koşullarının müsait olduğu Batı’da insanların atik ve zeki olacakları özellikle sömürge siyasetinin sürdüğü bir ortamda yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Stepan, 1982).

Çevresel determinizmin kesin katıclığı 20. yy.'ın başlarından itibaren *pasibilizm* adı verilen yaklaşıma yol açmıştır. Fransız Kültürel Coğrafya ekolünde gözlemlenen bu yaklaşım Carl Sauer'ın çalışmalarıyla yaygınlık kazanmıştır. Bu yaklaşıma pasibilizm (mümküncülük) ya da takip eden süreçte kullanılan terim olan *probabilizm* (olasıcılık) denmesinin nedeni insan davranışlarının tamamen fiziki çevre tarafından kontrol edilmediğine yönelik düşüncedir. Çünkü insanlar farklı seçeneklerden birini seçme kapasitesine sahiptirler (Livingston, 2000a). Bu yaklaşıma "mümküncülük" denmesinin nedeni insanların mümkün olan çeşitli eylem şekillerinden kendi seçimleri doğrultusunda bir tanesini seçmeleridir. Bu yaklaşımla birlikte coğrafyada kültürün etkisi de göz önüne alınmaya başlanmıştır.

Bu dönemi takip eden süreçte coğrafyada genel anlamda dünyayı küçük *bölgelere* (çalışma alanlarına) ayırarak bunları betimlemeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ancak amaç eskiden olduğu gibi sadece doğal unsurları betimlemek değildir. Buna ek olarak kültürel unsurlar da betimlenmektedir. Bu sayede bütüncül bir bölgeleme sistemi kurulması ve ardından bu sistem dâhilindeki farklılıkların çalışılması mümkün olacaktır (Hartshorne, 1939). Bu betimlemelerde mekân ve çevre insandan bağımsız olarak düşünülmektedir. Coğrafyanın ziyadesiyle betimleme amacı gütmesi ve bu işlemi yaparken genellikle teorik soyutlamalardan ve genellemelerden kaçınması, coğrafyacılığın bir bilimden ziyade bir teknisyenlik olduğu tartışmalarına, coğrafyacıların ise zanaatkar olarak görülmesine yol açmıştır (Sayer, 1997).

Bu tartışmaların sonucu olarak ikinci dünya savaşını takip eden süreçte coğrafyada bir nicel devrim yaşanmıştır. Coğrafyanın diğer disiplinler gibi bir bilim dalı olarak kabul edilebilmesinin ancak "bilimsel" olması ile mümkün olacağı görüşünden hareket edilmiştir (Harvey, 2004). Bu dönemde "bilimselliğin" tanımı *pozitivist paradigma* ile eş anlamlıdır (Hubbard vd., 2002). Takip eden süreçte coğrafya çalışmalarında istatistiki analizler kullanılmaya ve ampirik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Barnes ve Gregory, 1997; Öztürk, 2007). Bu dönemde lokasyon analizi, çekme itme teorileri gibi genel teorik yaklaşımlar kullanılmıştır. Mekân ve çevre bu dönemde de objektif olarak bilinebilen ve insan öznelliğinden etkilenmeyen kaplar olarak görülmüştür. Yeni coğrafya olarak adlandırılan bu dönemde coğrafya mekânı betimlemek yerine, mekâna dair teoriler geliştirerek geleceği planlayan bir bilim olarak kendini yeniden üretir.

19. yy. ile 20.yy'ın ilk yarısında hâkim paradigma olan pozitivistlik ilk önemli eleştiri 1930'lardan itibaren Karl Popper tarafından getirilmiştir. Popper'in *eleştirel rasyonalizm* adı verilen yaklaşımının temelini "yanlışlama" prensibi oluşturur. Pozitivistlik deney öncesi oluşturulan hipotezin ampirik deneylerle test edilmesiyle doğruya ya da gerçeğe ulaşıldığını varsayar. Ancak Popper'e göre "doğruya" ulaşmak imkânsızdır. Ona ancak yaklaşılabilir. Bu sebepten hiçbir teori gerçeği tam olarak yansıtamaz. Bilim insanlarının görevi teorileri yanlışlamaya çalışarak (onun hatalı olduğu, işlemediği durumları ortaya çıkararak) iteratif bir şekilde (tekrarlayarak) doğruya en yakın olana ulaşmaya çalışmalıdır (Bennett, 2009).

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Buradan bu yaklaşıma neden eleştirel rasyonalizm dendiği de ortaya çıkmaktadır. HHG (2011)'nin belirttiği gibi eleştirel oluşu yanlışlanan her teorinin artık açıklama özelliğini yitirdiği için terk edilmesinden ötürüdür. Rasyonel oluşu ise yanlışlama işlemine tabi tutulan teorilerden çalışılan durumu en iyi açıklayan teorinin seçilmesidir.

1960'lar tüm dünyada gençlik ve özgürlük hareketlerinin görüldüğü yıllardır. Özellikle kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte kendini göstermeye başlayan postmodern hayat tarzlarının oluşmaya başladığı Batı toplumlarında kültürel anlamda bireycilik ön plana çıkmaya başlamıştır. Toplumsal kontrol mekânizmalarının çok daha etkin işlediği kırsal yaşamında farklılıkların bastırılması çok daha kolayken, kent yaşamıyla birlikte toplumsal kontrol mekânizmaları eski etkisini yitirmiş ve beraberinde yeni toplumsal pratikler getirmiştir. Sosyal normlar ve yapılar doğrultusunda hareket eden insanların davranışlarını teorilendirmek ve bu bağlamda geleceğe yönelik kestirimlerde bulunmak nispeten kolay olmakla birlikte, toplumsal sınırlamaların etkisini yitirdiği kent yaşamında aynı sonuçlara ulaşmak çok daha güçtür. İstekleri, yaşam tecrübeleri, maddi imkânları, aile eğitimi, cinsiyeti, sınıfı, etnik yapısı vs. birbirinden farklı olan insanlar genel teorilerle açıklanamayacak şekilde farklı şekillerde düşünmeye ve davranmaya başlamışlardır.

İşte bu toplumsal dönüşümün bir sonucu olarak sosyal bilimlerde de dönüşümler yaşanmıştır. Çünkü sosyal bilimlerin en önemli amacı içinde faaliyet gösterdiği toplumu ve onun süreçlerini açıklamaktır. Bu bağlamda nicel devrimi takip eden süreçte 1970'ler itibarıyla diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi beşeri coğrafyada da çeşitli paradigma dönüşümleri yaşanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan paradigmlar birazdan irdeleneceği gibi çeşitli isimlerle adlandırılmakla birlikte hepsinin ortak noktası insan merkezli oluşlarıdır. Bu teoriler toplumsal ya da mekânsal yapılar ile düzenlemelerin insan davranışlarını nasıl etkilediği ve bu bağlamda insan davranışlarını teorilendirmek yerine, insanların hangi sebeplerle ve tercihlerle farklı eylem türlerini gerçekleştirdiği üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda bu dönemde birbirinden farklı kanallarda genel anlamda davranışçı, yorumlayıcı (ve hümanistik) ve eleştirel (ve radikal) coğrafya akımları ortaya çıkmıştır.

Davranışçı coğrafya insanların mekânsal karar verme süreçlerini irdelleyen çalışmalar yürütmüştür (Gould and White, 1974). Psikoloji temelli olan bu anlayışta, insanların çevreleriyle kurdukları ilişkinin biricik olduğunu çünkü herkesin aynı çevreyle ilgili algısının farklı olduğu noktasından hareket eder (Hubbard, vd., 2002). Örneğin, bir öğrencinin, ev hanımının, bir işçinin ya da memurun günlük mekânsal hareketleri gözlemlenerek onların hangi yerleri daha sık kullandığı hangi yerlerden kaçındıkları ve bu yerlerle ilgili oluşturdukları algı ve tutumlar ortaya konmuştur (Öztürk, 2009). Zihin haritalarının sık kullanıldığı bu çalışmalar, epistemolojik açıdan nicel gelenekten farklılaşmamıştır (Hubbard, vd., 2002). Çünkü analizlerinde genellikle istatistikî analizler kullanılmıştır.

Yorumlayıcı ve/veya hümanistik coğrafya akımı da davranışçı akımda olduğu gibi insanların çevreyle kurduğu ilişkinin çok çeşitli nedenlerden ötürü (örneğin

sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi) öznel olduğu ve bu sebepten algılarının farklı olacağı noktasından hareket eder. Ancak davranışçı ekolün tersine epistemolojik anlamda pozitivizme taban tabana zıt bir yönetime başvurur. Bu yöntem yorumlayıcı (nitel) yöntemdir. Eğer algılar öznelse, coğrafya bu özneliği *anlamaya* yönelik çalışmalar yürütmelidir. Sayılar bize yüzeysel veriler sağlar. Anlamak derine inmeyi, insanı tüm karmaşıklığıyla *yorumlamayı* gerektirir. Bu sebepten nicel yöntemler yerine nitel yöntemler araştırmada esas alınmalıdır. Hümanistik coğrafya bağlamında çok çeşitli yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Ancak bu araştırmada fenomenoloji ile sembolik etkileşim ele alınmıştır.

Fenomonolojik coğrafya, ontolojik anlamda nesnelere insandan bağımsız bir "öz"ünün olduğunu kabul eder (Öztürk, 2007). Bu "öz", Plato'nun idealer dünyasındaki mükemmel forma benzer bir özellik gösterir. Bu sebepten bu özü anlamamız imkânsızdır. Bu sebepten özün insan bilincine nasıl yansıdığıyla ilgilenir fenomenoloji. Başka bir ifade ile gerçeklik her zaman kendine yönelen bir bilinç tarafından bilindiği için o dünyanın teker teker insan bilinçlerine nasıl yansıdığı ile ilgilenir (Fenomen, tarihsiz). Burada gözlemci ile gözlenen arasında bir sınır yoktur. Bu epistemolojik anlamda pozitivizmden derin bir kopuşu gerektirir. Çünkü objektiflik, nesnelik, yansızlık gibi temel tüm pozitivist kavramlar bu işlemden işe yaramaz. Aksine insanlar algılamalarını (dünyanın onlara nasıl görüldüğünü) tüm özneliği ile dil aracılığıyla ortaya koymalıdır (Gregory, 2000b).

Sembolik etkileşim yaklaşımının temel argümanı ise insan davranışlarının sosyal olarak oluşturulduğu üzerinedir. Şöyle ki insanlar sosyal varlıklardır ve dünya algıları, görüşleri ve uygulamaları sosyal etkileşimleri sonucu oluşur. İnsanlar karşılaştıkları herhangi bir duruma karşı tepki geliştirmek ya da ona uygun bir davranış geliştirmek için önce o durumu tanımlamak zorundadır (bir durumun iyi ya da kötü olarak tanımlanması gibi). Tanımlamada kullanılan kavramlarda (semboller) insanların içinde yaşadıkları kültürden sosyal etkileşim yoluyla öğrenildiği için buna sembolik etkileşim adı verilmiştir. Dolayısıyla sembolik etkileşimci coğrafya çalışmaları genellikle farklı sosyal ve kültürel bağlamların mekânların nasıl sosyal olarak oluşturulduğu ve bu yerlerin ardından insan kimliğini oluşturmada oynadığı rollere odaklanırlar (Gregory, 2000c; Ley, 1978).

Bir diğer paradigmatik yaklaşım olan *Eleştirel coğrafya* başlığı altında çok çeşitli teorik yaklaşımları buluşturmak mümkündür. 1970'lerde pozitivist paradigmaya güçlü bir itiraz Marksist coğrafyacılar tarafından gelmiştir. Pozitivizme karşı girilen mücadele de ilk aşamada fenomenolojik yaklaşımlarla aynı safta yer alan Marksist düşünce, kısa zamanda fenomenoloji ile keskin bir ayrılığa düşmüştür. Çünkü fenomenolojinin götürdüğü yer mutlak göreceliktir. Ancak Marksist yaklaşım temelde siyasi bir gündemi içerir. Bu siyasi gündemin temelini ise eşitlik oluşturur. Daha özeldir ve somut anlamda ise içinden çıktığı Batı toplumlarında kapitalizmin oluşturduğu eşitsizlikleri gidermek için sosyal adaleti ön plana çıkarır (Peet, 2011). Marksizm toplumları sınıflara bölünmüş bir şekilde gördüğü için, toplumsal adalet ancak sınıflar arası eşitlikle mümkün olacaktır. Toplumları sınıflara bölünmüş

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

şekilde gören Marksizm, fenomenolojinin insanın öznelliğine yaptığı vurguyu reddeder. Çünkü onlara göre insan davranışlarının temelini ekonomi oluşturur. Sınıflar da ekonomik gelire göre olduğundan bireysel davranışlar yerine sınıfsal davranışlar söz konusudur (Smith, 2000). Başka bir ifade ile insanlar içinden çıktığı sosyal sınıfın estetik anlayışı, yaşam biçimi ve düşünüş şekline sahip olacaktır. Marksist coğrafyacılar ise toplumsal eşitsizliğin mekânsal boyutlarına yönelirler. Gettoların oluşturulması, insanların mekânsal düzenlemeler yoluyla dışlanması, kapitalizmin mekânda yayılması gibi hususlar sınıflar arası mücadele bağlamında daha adil bir toplum için ele alınır (Harvey, 1973; Harvey, 1996).

Yapısalcılık da aynı Marksizmde olduğu gibi insan eylemlerini açıklamak için görünenin altında yatan yapıyı ortaya çıkarmayı amaçlar (Gregory, 2000d). İnsan düşünce ve eylemlerinin bir sonuç olduğu ve bu sebepten bunları etkileyen genel bir yapının söz konusu olması gerektiği fikrinden hareket eder (Öztürk, 2007). Marksizmde tüm insan eylemleri ekonomik ilişkiler sonucu oluşur ve açıklanabilir. Örneğin, Marks'a göre bir insanın sanatla uğraşabilmesi ancak belirli bir maddi varlığının olmasıyla mümkündür. Karnını doyuramayan insanlar sanat eserleri satın alamaz. Bu ise maddi imkânları olanlarla olmayan arasında estetik anlayışları açısından farklılıklar getirecektir. Dolayısıyla yapı burada ekonomidir. Ancak Marksizm tarihsel çıkarımlar yapması nedeniyle yapısalcı teorilerden bir nebze ayrılır (Altuser'in yapısalcı Marksizmi hariç). Çünkü yapısalcı teorilerde insan davranışları faillik ve maziden bağımsız bir şekilde yapının bir sonucu olarak düşünülür (Palmer, 1997).

Yapısalcılık Saussure'in dil bilim çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Saussure (1998) dille ilgili hiçbir şeyin doğal olmadığını, kavramlara yüklediğimiz anlamlar ile dil kurallarının zaman içinde sağlanmış bir uzlaşmadan ibaret olduğunu belirtir. Saussure (1998)'in açıklamalarına devam edecek olursak, dilin kendi içinde bir sistematığı vardır ve anlam bu sistematik içinde farklılıklar üzerinden oluşturulur. Dil sistemi şu iki önemli öğeden oluşur: gösteren (*signifier*) ve gösterilen (*signified*). Gösteren kelimedir. Bu gösterenin (kelimenin) referans olduğu gösterilen ise kavramdır. Gösterge/anlamlandırma süreci (*signification*) ise gösteren ile gösterilenin bir işaret (*sign*) oluşturmak için birbirine bağlanmasıyla oluşturulur. Başka bir ifade ile herhangi bir işaret ancak oluşturulduğu gösterge (anlamlandırma) sistemi içinde bir anlam ifade eder (Appignanesi & Garratt, 2004). Yapısalcılığın coğrafya da dâhil diğer alanlara tanıtılmasında etnograf ve antropolog olan Levi Strauss'un çalışmaları önemli rol oynamıştır. Strauss, yaptığı antropoloji çalışmalarında gözlemlediği akrabalık ilişkileri, mitler, din uygulamaları, hediye alıp verme gibi çeşitli toplumsal pratikleri, temelde bilinçdışı mekânizmaların da var olduğunu düşündüğü yapılarla açıklar.

Coğrafyada etkili olan diğer bir paradigma Realist yaklaşımın temelini ise ontolojik bir kabul oluşturur. Bu bir şeyin insan düşüncesinden ya da dilsel uygulamalarından bağımsız bir şekilde var olabileceğidir (Miller, 2010). Çok çeşitli realist yaklaşımlar içinde sosyal bilimlerde ve coğrafyada önemli kabul görmüş olanı

Bhaskar (1998) tarafından geliştirilen *eleştirel realizmdir*. Eleştirel realizm ontolojik açıdan yukarıda realizm için belirtilen açıklamayı içerir. Ancak epistemolojik açıdan oldukça farklılık gösterir. Çünkü Bhaskar (1998) insanın duyu organları, algılama kapasitesi, çevresel ve kalıtsal vs. gibi çok çeşitli sebeplerden ötürü algılama kapasitesinin sınırlandırıldığını ve bu bağlamda her bir kişinin birbirinden farklı sınırlamaları olacağını belirtir. İnsanlarda *de facto* olarak mevcut bu sınırlandırmalar nedeniyle hiç kimse “gerçeğe” tam olarak ulaşamaz. Gerçeğin sadece kendisine görüldüğü şekline vakıf olabilir. Dolayısıyla eleştirel realizm epistemolojik açıdan rölativisttir ve bu bağlamda yorumlayıcı gelenek içinde nitel çalışmalara öncelik verir.

Eleştirel teori kapsamında ortaya çıkan bir diğer önemli teorik yaklaşım *feminizmdir*. Coğrafyada feminizm, üretilen bilginin erkek oryantasyonlu olduğu temel argümanından hareket eder (Rose, 1993). Erkek oryantasyonlu bilginin çeşitli boyutları arasında üretilen bilginin objektiflik, nesnellik, tarafsızlık kılıfları ardında aslında insanlık tarihi boyunca var olan eşitsizliği meşrulaştırdığı ve bu sayede erkek egemenliğini devam ettirdiğini düşünürler. Yine akademik anlamda üretilen coğrafi bilginin hem öznesi olan araştırmacılar çoğunlukla erkektir, hem de çalışılan konular itibarıyla düşünüldüğünde kadının sorunlarına ya da cinsiyet eşitsizliğine yer verilmemektedir (Rose, 1993). Bu bağlamda feminist coğrafya aynı Marksist coğrafya çalışmalarında olduğu gibi siyasi bir amacı güder. Bu amaç cinsiyet eşitsizliğini gidermektir. Epistemolojik açıdan çok çeşitli yöntemler benimsenebilir (Pratt, 2000). Tüm farklı feminist yaklaşımları bir araya getiren ortak nokta, ontolojik anlamda erkek egemen bilgi üretim sisteminin ortadan kaldırılmasıdır.

Post-yapısalcı teori kavramlaştırılmasından da anlaşılacağı üzere yapısalcılığa karşı gelişmiştir. Yapısalcılığın tarihi (zamanı) ve bireysel failliği göz ardı etmesinin (Palmer, 1997; Appignanesi & Garratt, 2004) bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Feminist ve Marksist yaklaşımlarda olduğu gibi siyasi bir boyutu vardır. O siyasi boyut ise toplumsal anlamda farklılıklarından ötürü dışlanmış grupların nasıl olup da belirli bir tarihsel süreçte ve toplumsal güç ilişkileri sonucunda “anormal” olarak tanımlandıklarının ortaya çıkarılmasıdır (Murdoch, 2006; McDowell, 1997). Belirli grupların normal diğerlerinin anormal kabul edilmesinin nedeni “normali” belirleyen genel teoriler (büyük anlatılar) olduğu için, genel teorilere/büyük anlatılar mesafelidir. Genel teoriler adı ile müsemma; yaşamın çatlaklarını ve kırışıklıklarını düzelterek ayrıntılara inmeden analizleri gerçekleştirdiğinden, o çatlaklarda yer alan grupların seslerini duymak, onların “gerçekliklerini” anlamak imkânsızdır (Barnes & Gregory, 1997b). Post-yapısalcılık bu çatlaklardaki durumları da ortaya çıkarmak amacıyla, büyük anlatılar yerine orta düzeydeki teorilere önem verir. Bizzat sahadan topladığı verilerle o grupların yaşamlarını, tecrübelerini teorilendirmeye çalışır. Bu sayede toplumsal güç ilişkileri sonucu oluşturulmuş kontrol mekânizmaları ortaya çıkarılmış olur (Foucault, 1999). Bunun için de temel yöntem olarak genellikle Derrida'nın yapıçözümü ve Foucault'un bilgi arkeolojisine dayanan söylem analizini kullanır.

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Günümüzün önemli paradigmalarından birisi olan *Postmodernizm* coğrafyanın modernist görüşlerine temelden karşı çıkan ontolojik bir pozisyonudur (Öztürk, 2012). Modernizmin Aydınlanma idealine dayanan temellerine karşı çıkar. Bu bağlamda, postmodernist coğrafya doğaya hâkim olmak ve sonrasında diğer toplumlara sömürmek için dünya ve diğer toplumlarla ilgili tüm gerçekleri ortaya çıkarma misyonu ile hareket eden modernist coğrafya yaklaşımını reddeder (Flusty, 2005). Post-yapısalcı teoride olduğu gibi genel teorileri ve büyük anlatıları farklılıkların üstünü örttüğü için reddeder (Öztürk, 2012). Onun yerine fenomenoloji de olduğu gibi dünyanın insanlar tarafından kendi öznellikleri doğrultusunda algılandığını bu sebepten bir doğru ya da gerçek yerine çoklu doğrular ya da gerçeklerin olduğunu savunur. Bu sebepten postmodernizmde mekânsal analizlerde bütünlük yerine “heterojenlik, çoğulluk, gerilim, geçici mutabakat, ihlal ve aşırılık...” (Hollinger, 2005: 193) vardır.

Varlık ancak insan bilincinde mevcuttur, bilinç dışında, insandan bağımsız bir gerçeklikten söz edilemez. Bu durum coğrafyaya söylemsel mekânı tanıtır (Flusty, 2005). Tarihi gerçekliği, parçalı anlatıların günümüzde birleştirilmesi ve bize empoze edilmesi olarak gördüğünden, mekânı tarihsel süreçte doğal olarak oluşan bir ürün olarak görmez. Yani mekân fiziksel ve kültürel süreçler sonucu zamanın doğal akışı içinde bugünkü gördüğümüz şekli almamıştır. Mekânı farklı tarihlerin yer aldığı bir peyzaj olarak düşünür (Flusty, 2005). Dolayısıyla mekân çeşitli kişilerin birbirlerini ve mekânı kontrol etmek için devamlı şekilde mücadele ettikleri, strateji ve taktik geliştirdikleri, direndikleri, uyarladıkları ve uyarlandıkları bir saha olarak görür. Bu bağlamda mekân insan kimliklerinin oluşturulduğu ve yeniden oluşturulduğu bu işlem sırasında da tarihsel söylemlerin (ya da şimdide geliştirilen söylemlerin) araçsallaştırıldığı bir sahadır. Bu güç mücadelesini anlamak için hareket noktası evrensel bazı soyutlamalar yerine insanların bizatihi mekânda gerçekleştirdikleri uygulamalardır. Güç mücadelesi sonucu değiştirilen mekân insanlarda yeni kimlik katmanları oluşturacaktır. Bu kimlik katmanları da mekânsal ilişkilerde devamlı suretle yeniden üretileceklerdir. Dolayısıyla, modernist anlayışın tersine sabit bir kimlik değil, akışkan bir kimlikten bahsetmek gerekir.

Son olarak *post-sömürgeci coğrafya*, coğrafyada üretilen ve tüm dünyaya yön veren Batı merkezli (sömürgeci) bilginin yerine, çevreden üretilen (eskiden sömürülmüş olan coğrafyalarda üretilen) bilgiyi koymayı amaçlayan yaklaşımdır (Del Casino, 2009). *Anarşist coğrafya* yaklaşımı ise diğer birçok yaklaşımda olduğu gibi siyasi bir amaç güder. Devletin ve toplumsal düzenlemelerin insan özgürlüğüne ket vurduğu argümanından hareketle devlet başta olmak üzere tüm otoriteye bireysel özgürlükleri genişletmek amacıyla coğrafi bilginin üretilmesi ve işe koşulmasını amaçlar (Del Casino, 2009).

Yöntem

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı-yapılandırılmış anket kullanılmıştır. Akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana coğrafyada yer alan paradigmaların bir listesi başlıklar halinde verilmiş ve formatör adayları

öğretmenlerden bu konularla ilgili bildiklerini ilgili başlığın altına yazması istenmiştir. Ardından öğretmenlere kendi coğrafya yaklaşımlarının hangisi olduğunu belirtmeleri ve açıklamaları istenmiştir. Bu sayede yukarıda belirtilen konuları daha önce işitip işitmedikleri ve bu bağlamda bunları kendi uygulamalarında ne oranda kullandıklarını irdelemek amaçlanmıştır. Anket verisi 2011 yılının Ekim ayında Muğla'da formatör öğretmen aday kursuna katılan 46 öğretmenden toplanmıştır. Türkiye'nin her tarafından kendi il Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından seçilen bu öğretmenler, görev yaptıkları illerde coğrafya öğretmenlerine hizmet-içi eğitim vermek amacıyla eğitimden geçirilmişlerdir. Dolayısıyla bu öğretmenlerin paradigmlar hakkındaki bilgilerini incelemek oluşturacakları katma değer açısından da önemlidir. Öğretmenlerin cinsiyet ve mesleki tecrübe değişkenlerine göre sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Çalışma grubunun cinsiyete ve mesleki tecrübeye göre dağılımı

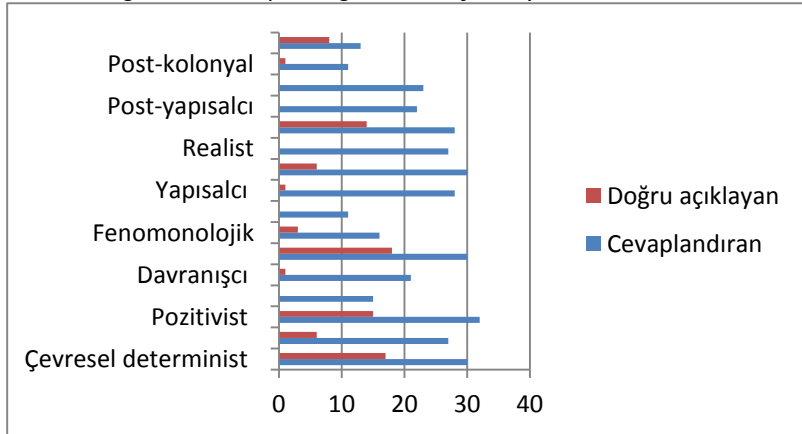
Meslek yılı	0-5	6-10	11-15	16-20	21+
Bay	1	6	6	13	6
Bayan		6	7	1	

Öğretmenlere ankete başlamadan önce bunun bir sınav olmadığı, doğru ya da yanlış cevapların da söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Ucu açık sorulardan oluşan anket verileri, mülakat verisi şeklinde analiz edilmiştir. Bu yöntemle göre öncelikle formatör öğretmenlerin her bir başlık altında verdikleri cevaplar aynı yerde toplanmıştır. Ardından yapılan tanımlamalar yukarıda literatür taramasında belirtilen ifadelerle karşılaştırılarak kodlamalar gerçekleştirilmiştir (Silverman, 2000; Silverman, 2005).

Bulgular

Öğretmenlere göre coğrafi paradigmların tanımları:

Grafik 1. Öğretmenlerin paradigmları bilmiş düzeyi

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Yukarıdaki Grafik 1, araştırmaya katılan öğretmenlerin kaç tanesinin ankette belirtilen coğrafi paradigmaları tanımladığını (cevaplandığını) ve bunlardan kaçının doğru bir şekilde açıklandığını göstermektedir. Her bir paradigma için öğretmenlerin söyledikleri aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Çevresel determinizm konusunda toplamda 30 öğretmen görüş belirtirken, 16 öğretmen görüş belirtmemiştir. Görüş belirtenler açısından değerlendirildiğinde 17 öğretmenin genel anlamda doğru cevaplar verdiği görülmüştür:

Çevrenin insan üzerinde etkili olduğunu söyleyen düşünce (A8).

İnsan faaliyetleri üzerinde çevresel olay ve unsurların katkı etkisini (nedenselliğini) ifade eder (A40).

Diğer cevaplar çok çeşitlilik gösterdiğinden herhangi bir sınıflama yapmak imkânı yoktur. Bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Eleştirel düşünerek çevreyi sorgulayarak algılamak (A17).

Bilimsel verilere dayalı anlayıştır (A5).

Çevreden-çevresel etkilerden- yararlanarak ders ile ilgili bilgiler verilir (A24).

Pasibilizm paradigması hakkında toplamda 27 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda 6 tane öğretmen pasibilizmi doğru tanımlamıştır:

Çevrenin insan, insanında çevreyi belli oranlarda etkilediğini şekillendiğini ifade eden görüş (A16).

Çevreci determinizmin önemini yitirmesinden sonra 1930'lardan itibaren yerini pasibilizme bırakmıştır. Burada çevrenin yanı sıra diğer sosyal koşullar, gelenekler de insanı etkilemesi üzerine çalışmalar yapılmaktadır (A27).

Pasibilizmle ilgili verilen diğer cevaplardan bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Her şey çalışıldığında mümkündür. Mümkün olmayan şey hayal edilemeyen şeydir (A5).

Her türlü ihtimali göz önünde bulundurur (A37).

Pozitivist coğrafya hakkında toplamda 32 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda 15 tane öğretmen pozitivistliği doğru tanımlamıştır:

İnsanın içinde olmadığı deneysel coğrafya (A9).

Deney ve gözlem sonuçlarıyla kesin ve objektif kanunlara göre hareket edilmesini savunur (A19).

Buna karşın 5 tane öğretmen "pozitivist" kavramını "pozitif/olumlu" kavramı kapsamında düşündüğü görülmüştür:

Dünyada meydana gelen coğrafi olaylara olumlu yönden yaklaşan ve her coğrafi olayın faydalı sonuçlar doğurduğunu düşünen coğrafya (A10).

Konuyla ilgili yapılan ve yanlış olan diğer yorumlara örnekler aşağıda verilmiştir:

Coğrafi bakış açısı insan unsurunu ön plana çıkarır. Doğa-insan etkileşimini ele alır (A1)

Coğrafyanın felsefi açıdan yorumlanması (A20).

Eleştirel rasyonalizm hakkında toplam 15 öğretmen yorum yapmıştır ve yukarıda literatür taramasında dile getirildiği şekilde epistemolojik bir anlayış hiçbir öğretmen tarafından dile getirilmemiştir. Bu haliyle bu kavramı doğru bir şekilde tanımlayan hiçbir öğretmen çıkmamıştır. Ancak öğretmenler genellikle bu paradigmanın eleştireliliği üzerine vurgu yapmışlardır:

Bilgilerin bilimsel olduğu eleştirinin de bilgi ve mantık çerçevesinde yapıldığı (A5)

Olayları yorumlarken eleştirerek bir yargıya varmak (A6).

Davranışçı coğrafya hakkında toplamda 21 öğretmen yorum yapmıştır. Sadece bir tane öğretmenin doğru bir yorumu söz konusudur:

Belirli şartlarda doğada insan davranışlarını gösteren, açıklayan coğrafya (A9).

Davranışçı coğrafya büyük çoğunlukla (f=9) davranışçı öğrenme kuramı ile ilişkilendirilmiştir:

Yapılandırmacı yaklaşımdan önceki coğrafya öğretimi anlayışı (A33).

Klasik koşullanmaya göre uyarlanmış öğretim anlayışı (A43).

Hümanist coğrafya hakkında toplamda 30 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel olarak yorumlar “insan merkezli coğrafya” şeklinde yapılmıştır. Çok dar bir kapsama işaret etmekle birlikte doğru olarak kabul edildiği takdirde 18 öğretmen hümanist coğrafyayı doğru tanımlamıştır:

İnsanı merkeze alan coğrafya yaklaşımı (A17)

İnsan ve insan sevgisini ön plana çıkaran coğrafya (A43).

Buna karşın tamamen yanlış bir şekilde ortaya konan tanımlar ise aşağıda örneklendirilmiştir:

Olayların gerçekçi açıdan yaklaşımı (A11)

Doğayı insan gibi görme anlayışı (A6).

Fenomonolojik coğrafya hakkında toplamda 16 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi çok genel anlamda ve nispeten 3 tane öğretmen fenomenolojik coğrafyayı doğru tanımlamıştır:

Coğrafyaya ideal çerçeveden yaklaşma (A6)

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Coğrafyada ön plana çıkan bazı değer, duygu ve unsurların incelenmesi (A10)

Konuyla ilgili yapılan ve yanlış olan diğer yorumlara örnekler aşağıda verilmiştir:

Coğrafyada görüntünün vurgulanması olarak nitelendirilebilir (A18)

Bir durumu etkileyen çeşitli coğrafyada etkenlerinden birini öne çıkaran coğrafya (A9).

Sembolik etkileşimci coğrafya hakkında toplamda 11 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda hiçbir öğretmen sembolik etkileşimci coğrafyayı doğru tanımlamamıştır:

Semboller arası ilişkilendirme yapmak (A17).

Coğrafyayı sembollerle ifade edebilme (A46).

Ancak A18 yukarıda açıklandığı şekilde sembollerin anlamının kültürden alınması ve bu bağlamda anlam dünyasının şekillenmesine imkân tanıdığına vurgu yapmaktadır:

Kültürel etkileşimde ya da kültürlerin oluşmasında var olan sembollerin etkileşimi (A18).

Yapısalcı coğrafya hakkında toplamda 28 öğretmen yorum yapmıştır. Sadece bir öğretmen doğru şekilde tanımlamıştır:

Sistemler coğrafyası olarak adlandırılabilir (A34).

Buna karşın yapısalcılığı dört öğretmen "kurallar coğrafyası" ya da "kuralcı" ifadeleri ile tanımlamıştır. Bununla ne kast ettiklerini açıklamadıklarından doğru olarak kabul etmek mümkün değildir. Yapısalcılığın yaygın bir şekilde yapılandırmacı öğrenme kuramı ile karıştırıldığı gözlemlenmiştir. F=11 öğretmen bu bağlamda cevaplar vermiştir:

Aktif öğrenme yöntemleri (A22)

Öğrencilerin yeni öğrendiklerini eski deneyimleri ile ilişkilendirerek ortaya yeni bilgi çıkardığı coğrafya (A23)

Verilen diğer bazı cevaplardan örnek ise aşağıdaki gibidir:

Coğrafya ilkelerini gelişen şartlara göre yeniden belirlemek (A16).

Marksist coğrafya hakkında yorum yapan 30 öğretmen içinde sadece 6 öğretmen genel anlamda Marksist coğrafyayla ilgili doğru kabul edilebilecek tanımlamalar yapmışlardır:

Coğrafi olaylara ekonomik yönden bakan üretim-tüketim bağlantısını ön plana çıkaran coğrafya (A10)

Ekonomik yaklaşımı ve paylaşımı esas alır A6

F=7 öğretmen Marksist düşüncüyü temel alan coğrafya yaklaşımı olarak tanımladıkları için bu tanımlamalar doğru kabul edilmemiştir. Toplamda f=4

öğretmen “materyalist coğrafya” olarak tanımlamıştır. Ancak bununla ne kast ettiklerini açıklamamışlardır. Konuyla ilgili fikir beyan eden öğretmenlerin diğer örnek yorumları aşağıdaki gibidir:

Doğa-insan ilişkisinin açıklandığı coğrafya (A9)

Coğrafyanın insanlar için olduğunu anlıyorum (A11)

Realist coğrafya hakkında toplamda 27 öğretmen yorum yapmıştır. Genellikle katılımcılar realizm hakkında bildiklerinden hareketle yorum getirmişlerdir ve bu bağlamda birçok öğretmen (f=15) sadece “gerçekçi” demekle yetinmiştir. Yukarıda literatür taraması kısmında belirtildiği şekilde ontolojik ve epistemolojik bir ayırma genellikle gitmemişler, her ikisi açısından da aynı minvalde düşünmüşlerdir:

Coğrafyada olay ve olgulara tamamen gerçeklik ölçüsünde bakılmasını öngören anlayıştır (A18)

Aklın ön plana çıktığı gerçekliği anlatıyor (A11).

Buna karşın yukarıda anlatıldığı şekliyle epistemolojik anlamda göreceliği kabul eden realist anlayışı en yakın tanımı A1 yapmıştır:

Coğrafya biliminde her ne kadar duyu olsa da bilimin bilinen gerçekleri vardır (A1).

Feminist coğrafya bu araştırmada yer alan tüm kavramlar içinde öğretmenler tarafından en çok bilinen kavram ve paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü konu hakkında yorum yapan toplam 28 öğretmenin yarısı (f=14) genel anlamda feminist coğrafyayı doğru tanımlamıştır:

Olayları kadınsı bakış açısıyla değerlendiren duyguların biraz daha hâkim olduğu coğrafya (A10).

Cinsiyetler arası farklılığı vurgulamada kullanılan yaklaşım (A17).

Konuyla ilgili yapılan ve yanlış olan diğer yorumlara örnekler aşağıda verilmiştir:

Burada yok olan türler ekosistemlerin işleyişini kastettiğini düşünüyorum (A1)

Coğrafyayı diğer bilimlerin önünde gören (A6).

Yukarıda A6 tarafından yapılan yorum diğer üç öğretmen tarafından da yapılmıştır. Ancak hiçbiri daha fazla ayrıntı vermemiştir.

Post-yapısalcı coğrafya hakkında toplamda 22 öğretmen yorum yapmıştır. Öğretmenler genellikle yapısalcı temel alan ve ondan sonra gelen bir yaklaşım şeklinde tanımlamalar yapmışlardır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda hiçbir öğretmen yapısalcı coğrafyayı doğru tanımlamamıştır:

Kalıplar içindeki coğrafyayı açıklar (A6).

Gelişimlere açık sürekli değişen (A35).

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Postmodern coğrafya hakkında toplamda 23 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda hiçbir öğretmen postmodern coğrafyayı tam olarak tanımlamasalar bile çok büyük oranda (f=13) postmodern coğrafyanın güncelliğine ve yenilikçiliğine vurgu yapılmıştır:

Coğrafyada çağın gerektirdiği yaklaşımın ötesinin vurgulanmasıdır (A18).

Coğrafyada gelişen dünyadaki güncel olaylarla geliştiren bir yaklaşım (A10).

Yenilikçi (A1).

Buna karşın tamamen yanlış bir şekilde ortaya konan tanımlar ise aşağıda örneklendirilmiştir:

Coğrafi gelişmelerde geçmişten bugüne sürekliliğin olması gerektiğini anladım (A11).

Post-kolonyal (Sömürge) coğrafya hakkında toplamda 11 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda 1 öğretmen sömürge sonrası coğrafyayı doğru tanımlamıştır:

Gelişmiş-geri kalmış ülkeler arasındaki özellikle ekonomik kültürel yönden olan etkileşimi inceler (A10)

İsminden hareketle öğretmenler genellikle bu coğrafya yaklaşımının sömürgeci bir siyaset anlayışına hizmet ettiğini düşünmüşlerdir:

Bilimsel verilerin sömürgeci anlayış için temellendirilmesi (A5).

Ekonomik faydacılığı ön plana çıkarma (A6)

Anarşist coğrafya hakkında toplamda 13 öğretmen yorum yapmıştır. Aşağıda örneklendirildiği gibi genel anlamda 8 öğretmen anarşist coğrafyayı nispeten ve çok genel anlamda doğru tanımlamıştır:

Baş tanımazlık. Beşeri coğrafyada siyasal yapılar ya da siyasal yaklaşımlarda var olan düzenin yok sayılması (A18).

Hiçbir kural otorite tanımayan coğrafya (A17).

Konuyla ilgili yapılan ve yanlış olan diğer yorumlara örnekler aşağıda verilmiştir:

Güçlülere karşı çıkan coğrafya (A9).

Öğretmenlerin mesleki yaşantılarında benimsedikleri paradigmlar

Anketin ikinci bölümünde öğretmenlerden daha önce tanımlamaları istenen paradigmalardan ya da orada yer almayıp da kendilerinin benimsemiş olduğu paradigma ya da paradigmların neler olduğunu belirtip açıklamaları istenmiştir. Bu soruyu 17 öğretmen cevapsız bırakırken toplanda 29 öğretmen cevap vermiştir. Cevap verenler arasında 12 öğretmen birden çok paradigmayı benimsediğini belirtmiştir. Ancak bunlar içinde dört anket (A21, A24, A31 ve A35) aşağıdaki

örnekte de görüleceği gibi birbiriyle tamamen tutarsız paradigmaları belirttikleri için analize dâhil edilmemiştir:

Yapısal, postmodern, eleştirel ve çevresel determinizmi aynı görüyorum. Çünkü coğrafya her zaman yeniliğe açık olan, güncellenmesi gereken, araştırmayı gerektiren bilim dalıdır. Ben var olan bilgilerin günümüz koşullarına uygun hale getirilmelidir diyorum A35

Aşağıda Tablo 2 kaç öğretmenin hangi paradigmayı benimsediğini göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi en popüler paradigma hümanist coğrafya olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada dile getirilmesi gereken önemli bir husus bu soruyu cevaplayan 29 öğretmen içinden 10 tanesinin herhangi bir açıklama yapmadan sadece benimsediğini düşündüğü paradigmanın adını yazdığıdır. Bu öğretmenlerin benimsedikleri paradigmaları daha önce yaptıkları tanımlarla karşılaştırınca 6 tanesinin yanlış, 4 tanesinin ise nispeten doğru tanımlar olduğu görülmektedir. Soruyla ilgili açıklama yapmış diğer öğretmenlerin açıklamalarına bakıldığında genellikle yanlış ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bazı durumlarda örneğin hem hümanist hem de yapısalcı olduğunu belirten bir öğretmen hümanizmi doğru yapısalcılığı yanlış tanımlayabilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde tekil birkaç kişi haricinde tam manasıyla benimsediği paradigmayı açıklayan bir öğretmen çıkmamıştır.

Tablo 2. Öğretmenlerinin benimsedikleri paradigma

Paradigma	Frekans
Hümanist	12
Yapısalcı	7
Eleştirel	7
Pasibilizm	3
Davranışçı	3
Fenomonoloji	3
Postmodern	3
Realist	2
Pozitivist	1
Anarşist	1
Yapılandırmacı	1

Ancak genellikle hümanizm en doğru şekilde ifadelendirilmiştir:

Ben hümanist coğrafyayı benimsiyorum. Bu coğrafi olayların ele alınmasında insan, insanlık ve gelecek kuşakların eksen alınmasını gerektirir (A40).

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Hümanist coğrafya, insanları merkeze alıp, onlarda farklılık üreterek hayatlarına katkı sağlayan bir coğrafyadır....(A42).

Ardından gelen yapısalcılık ise aşağıdaki örnekten de görülebileceği gibi genellikle yapılandırmacılık ile karıştırılmıştır:

Yapısalcı coğrafyadır. Ancak, yapılandırmacı öğretime dayalı bir şekilde girilip tam anlatılmadığından elimizde detaylı bir kaynak olmadığını düşünüyorum (A22)

Yapısalcı coğrafya; öğrenilenlerin hayatın içinde uygulanması bilginin devamlılığını sağlar (A6).

Eleştirel coğrafya ise genellikle "eleştiri" kavramına bağlı olarak sorgulama ve eleştirel düşünme bağlamında ele alınmıştır. Literatürde özellikle Marksist, yapısalcı, post-yapısalcı ve feminist teoriler eleştirel coğrafya içinde düşünülmektedir. Öğretmenlerin hiçbiri bu yaklaşımlara atıfta bulunmamıştır. Bu durum onların "eleştiri" kavramından hareketle gerçekleştirdikleri mantıksal bir yorumla yaptıklarını düşündürmektedir:

Eleştirel coğrafya konular arasındaki bağlantıları kurarak sonuçları hakkında tartışma yapmaları ve yeni durumlara uyarlamalarını sağlıyor...(A25).

İnsan odaklı olan ve olaylara eleştirel olarak yaklaşarak coğrafyayı ele alıyorum (A45).

Yukarıdaki tabloda yer alan diğer paradigmalardan sadece pasibilizm ile pozitivismi benimsediğini belirten öğretmenler kendi yaklaşımını doğru tanımlamıştır. Davranışçı, postmodern ve fenomenolojik yaklaşımlar doğru olarak tanımlanmamıştır. Aşağıda pasibilizm ile pozitivismi benimseyen ve bunları nispeten doğru tanımlayan öğretmenlerden alıntılar yer almaktadır:

Benim için en uygun (kavramları anlayabildiğim kadarıyla) pozitivist coğrafya diye düşünüyorum. Konumuz gereği tarafsız, olaylara objektif bakmak gerektiğini düşünüyorum (A1)

Pasibilizm, hem doğal çevreyi hem insanı merkez alan ikisinin de etkili olmasını isteyen düşünce (A8)

Son olarak öğretmenlerden yukarıda dile getirilen paradigmaları tanımlamaları ve kendi benimsedikleri paradigmayı belirtip açıklamaları istenmişti. Bu bağlamda bir kişi bu paradigmalardan en fazla 5 tanesini doğru olarak tanımlayabilmiştir. Toplamda iki öğretmen 5 paradigmayı genel anlamda ve nispeten doğru olarak tanımlayabilmiştir. 3 öğretmen dört paradigmayı aynı şekilde genel anlamda doğru tanımlayabilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Yukarıda görüldüğü gibi coğrafyanın akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana teorik anlamda coğrafya çalışmalarında çok çeşitli paradigmlar kullanılmıştır. Yukarıda dile getirilen farklı yaklaşımlardan bazıları ağırlıklı olarak ontolojik bir farklılığa işaret ederken bazıları ağırlıklı olarak epistemolojik farklılığa işaret etmektedir. Diğer bazıları ise hem ontolojik hem de epistemolojik kabullere sahiptir. Genelde tüm bilim insanları, özeldir ise coğrafyacılar paradigmları işlerini kolaylaştırmak için benimserler. Aksi takdirde yaptığı her çalışmada çok çetrefilli ontolojik ve epistemolojik sorunlarla uğraşmak bunlara bir cevap bulmak zorunda kalacaktır. Paradigmlar sayesinde önemli bir yük araştırmacıların omzundan kalkar çünkü onlar belirli metodolojik meşrulaştırmalarla uğraşmak yerine söyleyeceği sözlere odaklanabilir.

Paradigmların pratik faydaları sadece bilim insanları için mi gereklidir? Öğretmenler paradigmları bilse ne olur bilirse ne olur? Yukarıda da belirtilmeye çalışıldığı gibi paradigmların bilgiye yaklaşımları birbirinden farklıdır. İnsanoğlu bilinçli varlıklardır. Bunun anlamı dünyadaki her şeyi sahip olduğu bilgi çerçevesi içinde anlamlandırır. Dolayısıyla insanların sahip oldukları bilgi çerçeveleri onların dünyayı x mi, y mi, z mi şeklinde algılayacağını belirler. Neyin mümkün neyin mümkün olmadığı, neyin hayal edilip neyin hayal edilemeyeceği bile insanın sahip olduğu bilgi çerçevesinden hareketle belirlenir.

Örneğin, Coğrafya Dersi Öğretim Programının dayandığı temellerden birisi olan yapılandırmacılık hem ontolojik hem de epistemolojik kabulleri içeren bir öğrenme teorisi ve yukarıda genel anlamda yorumlayıcı gelenek adı verilen bilgi sistemi içinde önem kazanmıştır. Davranışçılık öğrenme kuramı ise daha çok pozitivizmle ilişkilendirilebilecek ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlara sahiptir. Şimdi davranışçı bir öğretmenin öğreteceği coğrafi bilgi ile öğrencilere kazandıracığı coğrafya algısı, yapılandırmacı bir öğretmenininkinden çok farklı olacaktır. Çünkü davranışçı bir öğretmen için herhangi bir coğrafi olayın kanıtlanmış tekil bir açıklaması vardır. Doğru tekdir ve öğrenciler bu doğruyu öğrenmelidirler. Ancak yapılandırmacı bir öğretmen bunun tam tersini belirterek doğrunun sosyal ve mekânsal bağlamda oluşturulduğunu ve göreceli olduğunu belirtecektir. O mekânı paylaşan çeşitli gruplar ve kişiler için olaya nasıl eklemlendiklerine bağlı olarak doğru değişecektir.

Aynı durum yukarıda belirtilen paradigmlar için de geçerlidir. Bu paradigmlar coğrafyanın hem içeriğini, hem amacını hem de yöntemini farklılaştırmaktadır. Bu paradigmlardan bir ya da birkaçını benimsemiş bir öğretmen derste ister istemez kendi paradigması çerçevesinden coğrafi bilgiyi aktaracaktır. Bir örnek vermek gerekirse, coğrafyanın en temel kavramı mekândır. Ancak mekânın nasıl anlaşılması gerektiği tartışmalı bir konu olabilir. Pozitivist paradigmaya sahip bir öğretmen için mekân objektif olarak bilinebilir. Mekân insan faaliyetlerinin içinde yer aldığı, insandan bağımsız varlığı olan bir kap şeklinde ele alacak ve öğrencilerinde problemsiz, kolayca bilinebilen bir mekân algısı

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

geliştirecektir. Ancak postmodern paradigmayı benimsemiş bir öğretmen, mekânın insan düşüncesinden bağımsız algılanamayacağını düşünecektir. Dolayısıyla öğrencilerine mekânı öğretirken, çeşitli yayın organlarında, ders kitaplarında, roman ya da kartpostalda ortaya konmuş olan ve insanlara kazandırılmak istenen mekân algısının sadece belirli bir tarih ve kültür anlayışının mekân algısı olduğunu belirtecektir. Dominant grupların tarihi ve kültürü tekilleştirerek çizdiği bu algının görmezden geldiği farklı tarihler ve kültürlerin gözünden o mekân çok farklı şekillerde algılanabilecektir. Bunun farkında olan öğretmen alternatif mekân algılarını da dersinde gündeme getirerek mekânın nasıl sosyal, sembolik ve söylemsel bir şekilde oluşturulduğunu gösterecektir (Flusty, 2005).

Yukarıda dile getirilen örnekte mekânın farklı şekillerde algılanması, doğal olarak öğrencilere farklı şekilde anlatılmasını gerektirecektir. Bu bağlamda bu çalışmanın başında belirtilen düşünce yinelenerek olursa öğretmenlerin ne bildiği neyi anlatacaklarının bir göstergesidir. Bu bağlamda bu çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türk alanyazınında coğrafya öğretmenlerinin paradigmaları hakkında henüz herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Buna ek olarak çalışma grubu aynı zamanda formatör eğitimi alan öğretmenlerden oluşmaktadır. Toplam 46 öğretmenden 25'i formatör öğretmen olmuştur. Bu öğretmenler, görev yaptıkları illerde coğrafya öğretmenlerine hizmet-içi eğitim vermek amacıyla eğitimden geçirilmişlerdir. Dolayısıyla bu öğretmenlerin paradigmalara hakkındaki bilgilerini incelemek daha önce de belirtildiği gibi oluşturacakları katma değer açısından da önemlidir.

Ancak yukarıda bulgular bölümünde görüldüğü gibi öğretmenlerin paradigmalara hakkındaki bilgileri oldukça yetersiz düzeydedir. Toplamda iki öğretmen 5 paradigmayı genel anlamda ve nispeten doğru olarak tanımlayabilmiştir. 3 öğretmen dört paradigmayı aynı şekilde genel anlamda doğru tanımlayabilmiştir. Tekil anlamda değerlendirildiğinde yukarıda dile getirilen paradigmalara açısından derin farklılıkları göze çarpmaktadır. Öğretmenlerin en iyi bildikleri paradigma hümanist ve çevresel determinizm yaklaşımlarıdır. Toplamda sırasıyla 18 ve 17 öğretmen tarafından nispeten doğru olarak tanımlanmışlardır. Ardından pozitivizm (f=15) ile feminizm (f=14) gelmektedir. Bunları 8 kişi ile Anarşizm takip etmektedir. Marksizm ve Pasibilizm toplamda sadece 6'şar kişi tarafından doğru tanımlanırken, fenomenoloji toplamda sadece 3 kişi tarafından bilinmektedir. Davranışçı ve post-kolonyal (sömürgeci) coğrafya yaklaşımları 1'er kişi tarafından tanımlanabilmiştir. Eleştirel rasyonalizm, realizm, yapısalcılık, sembolik etkileşimcilik, post-yapısalcılık ve post-modernizm doğru olarak hiçbir öğretmen tarafından tanımlanamamıştır.

Paradigmalara arasındaki bu derin uçurumun iki nedeni olması muhtemeldir. Öğretmenler tarafından nispeten daha iyi bilinen hümanizm, çevresel determinizm, pozitivizm ve feminizm yaklaşımlarından özellikle hümanizm, feminizm ve pozitivizm doğrudan coğrafya ile ilişkili olmaktan ziyade üniversite düzeyinde eğitim almış hemen herkesin hakkında bir şeyler söyleyebileceği konulardır. Çünkü

yukarıdaki örneklerden de görülebileceği gibi, bu çalışmada konuyla ilgili en temel kavramların ifade edilmesi, o kavramın doğru olarak tanımlandığı şeklinde yorumlanmıştır. Çevresel determinizmin öğretmenlerin nerdeyse üçte biri tarafından bilinmesinin en önemli nedeni ise genellikle lisans eğitimleri sırasında coğrafyanın temel paradigmasını açıklanması sırasında çevresel determinizme değinilmesidir. Ancak burada şaşırtıcı bir nokta söz konusudur. Çünkü genellikle çevresel determinizmle beraber pasibilizm de dile getirilmekle birlikte pasibilizm sadece 6 kişi tarafından doğru olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde öğretmenlerin genel kültürlerinden hareketle Marksizm hakkında da doğru tanımlamalar yapabilecekleri düşünülmeyle birlikte, Marksizmin hümanizm ya da feminizmden daha az bilindiği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın en moral bozucu bulgusu eleştirel rasyonalizm, realizm, yapısalcılık, sembolik etkileşimcilik, post-yapısalcılık ve post-modernizm hakkında hiçbir öğretmenin doğru kabul edilebilecek bir tanım ortaya koymamaları olmuştur. Bu yaklaşımların coğrafyada nispeten daha güncel oldukları düşünülürse, coğrafya öğretmenlerinin güncel coğrafya çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden sadece bir tanesinin beş yıldan az, 33 tanesinin de on yıldan fazla bir tecrübeye sahip olduğu düşünülürse, öğretmenlerin üniversiteden mezun olduktan sonra güncel coğrafya çalışmalarını takip etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bağlamda, Türkçe alanyazında güncel paradigmalara çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu da belirtmek gerekir (Yavan, 2005; Kaya, 2010).

Öğretmenlere aynı zamanda hangi paradigmayı benimsedikleri de sorulmuştu. Bu sayede dolaylı olarak öğretmenlerin öğrencilerine ne tür bir coğrafya algısı kazandırdıkları tahmin edilebilecektir. Bulgular kısmında belirtildiği gibi öğretmenler en çok (f=12) hümanist coğrafya yaklaşımını benimsediklerini belirtmişlerdir. Bunu yapısalcı ve eleştirel yaklaşımlar izlemiştir (f=7). Hümanizmi benimsediğini belirten öğretmenler insanı ve insan sevgisini coğrafya öğretiminin merkezine koymakta ve bu bağlamda temel hümanist felsefeye uygun bir görüş belirtmektedir. Ancak yukarıda literatür taramasında belirtildiği gibi hümanist yaklaşım içinde gelişmiş çok çeşitli diğer yaklaşımların hemen hepsi ontolojik ve epistemolojik anlamda anti-pozitivist kabulleri içerir. Öğretmenler bu konularda herhangi bir açıklama yapmadıkları için burada amaçlandığı şekliyle gerçek anlamda hümanist olup olmadıkları ortaya konamamıştır. Aynı durum eleştirel coğrafya yaklaşımını benimsediğini iddia eden öğretmenler içinde geçerlidir. Aslında eleştirel coğrafya içinde Marksist, feminist ve post-yapısalcı gibi diğer çeşitli paradigmaları barındıran bir akımdır. Ancak öğretmenlerin hiçbirisi olayı bu boyutuyla ele almamış, sadece "eleştirel" kavramının kendilerine çağrıştırdıkları ve daha çok eleştirel düşünme becerisi kapsamında değerlendirilebilecek hususlara odaklanmıştır. Yapısalcılığı benimsediğini belirten öğretmenlerin hemen hepsi yapısalcılığı yapılandırıcılıkla karıştırmıştır. Ancak bu iki kavram birbirinden tamamen farklıdır. Aynı şekilde davranışçı, postmodern ve fenomenolojik

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

yaklaşımları benimsediğini belirten öğretmenler de bu kavramları doğru bir şekilde tanımlayamamışlardır. Ankette belirtilen paradigmalardan sadece pasibilizm (f=3) ile pozitivizmi (f=1) benimsediğini belirten öğretmenler bu kavramları doğru tanımlamışlardır. Dolayısıyla 46 öğretmen içinde kendi paradigmasına vakıf olan toplamda dört öğretmen vardır denilebilir.

Anket çalışması öğretmenlerin gerçekten neyi benimseyip neyi benimsemediklerini ortaya çıkarmak noktasında oldukça sınırlı bir veri toplama aracıdır. Öğretmenler uyguladıkları bir şeyin kavramsal olarak nasıl adlandırıldığını da bilmeyebilirler. Bu sebepten, bu çalışmanın bir sonraki aşamada derinlemesine mülakatlarla desteklenmesi, öğretmenlerin uygulamalarından ve diğer görüşlerinden hareketle hangi paradigmayı benimsediklerinin ortaya çıkarılması gerekir.

Öğretmenler geleneksel olarak teoriyle ilgilenmek yerine pratik uygulanmalara odaklanmışlardır. Bu hem kendi imajları hem de başkalarının onlara yüklediği imajla ilgili bir durumdur. Teori ile uğraşmak akademisyenlerin işi olarak görülmüştür. Ancak içinde yaşadığımız zamanların karmaşık, belirsiz ve çok hızlı değişen yapısı nedeniyle öğretmenlerin kendi şartlarına en uygun teoriyi kendilerinin oluşturmasını salık vermektedir (Fullan, 2001; Hargreaves, vd., 2010; Öztürk, 2012b). Dünyada teknisyen öğretmen modelinden araştırmacı ve yansıtıcı düşünen öğretmen modeline doğru bir geçiş önerilmektedir (Day, 1999; Shockley vd. 2008). Araştırmacı öğretmen, kendi çalışan teorisini oluşturmak için eylem araştırması başta olmak üzere çeşitli araştırmaları planlayıp gerçekleştiren, onların bulgularını kendi pratiğine yansıtan öğretmendir. Araştırma yapabilmek için ise belirli oranda teori bilmek gerekir. Yukarıda bahsedildiği gibi en azından insanın kendi paradigmasını belirlemesi, yapacağı çalışmalarda onu birçok zahmetten kurtaracaktır. Bu bağlamda, öğretmenlerin kendi coğrafya algılarını ve paradigmalarını oluşturmaları, varsa bunun adını koymaları coğrafya öğretim programının oluşturulması ve uzun vadede milli eğitim politikaları ile öğretmen yeterliklerinin oluşturulması bağlamında önemlidir.

Kaynakça

Appignanesi, R., & Garratt, C. (2004). *Introducing Postmodernism*. Ryston, UK: Icon Books.

Barnes, T., & Gregory, D. (1997a). "Reading Human Geography: The Poetics and Politics of Enquiry". In Barnes, T. & Gregory, D. (eds.) *Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry*. London: Arnold.

Barnes, T., & Gregory, D. (1997b). "Grand Theory and Geographical Practice". In Barnes, T. & Gregory, D. (eds.) *Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry*. London: Arnold.

Bennett, D. (2009). "Critical Rationalism (after Popper)". In Kitchin, R., Thrift, N. (eds), *International Encyclopedia of Human Geography*, Volume 2, Elsevier, Oxford, 369 – 378.

Bhaskar, R. (1998). *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences* (3rd. ed). London: Routledge.

Day, C. (1999). *Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning*. London: The Falmer.

Del Casino, V. J. (2009). *Social Geography: A Critical Introduction*. West Sussex : Wiley-Blackwell.

Fenomen (Tarihsiz). "Fenomenoloji Nedir?" *Fenomen: Felsefe Dünyası*, Erişim tarihi: 12 Eylül 2012 (<http://www.fenomen.org/fenomenoloji/45-fenomenoloji.html>)

Flusty, S. (2005). "Postmodernism". In Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D. & Washbourne, N. (eds.) *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*. London: I.B. Taurus.

Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change* (3rd. Ed.). London: Routledge

Gould, P., & White, R. (1974). *Mental Maps*. Middlesex: Penguin Books.

Gregory, D. (2000a). "Positivism". In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. ve Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishers.

Gregory, D. (2000b). "Phenomenology", In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishers.

Gregory, D. (2000c). "Symbolic interactionism", In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishers.

Gregory, D. (2000d). "Structuralism", In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishers.

Hargreaves, A., Lieberman, A., Fullan, M. & Hopkins, D. (2010). "Introduction". In Hargreaves, A., Lieberman, A., Fullan, M. & Hopkins, D. (Eds.) *Second international handbook of educational change*. Dordrecht: Springer.

Hartshorne, R. (1939) *The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past*. Pennsylvania: Association of American Geographers Publications.

Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. London: Edward Arnold.

Öğretmen Görüşlerine Göre Coğrafyada Paradigmalar

Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2004). "A Geographer's Perspective to the New American Imperialism", Erişim tarihi: 17.08.2012 <http://globetrotter.berkeley.edu/people4/Harvey/harvey-con2.html>

HHG (Handbook of Human Geography) (2011), Erişim Tarihi: 22 Eylül 2012: (<http://hanneby.com/2011/08/what-is-critical-rationalism-definition-and-meaning/>)

Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler: Tematik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Paradigma.

Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B., & Fuller, D. (2002). *Thinking Geographically: Space, Theory and Contemporary Human Geography*. New York: Continuum.

Johnston, R. J. (2004). *Geography & Geographers: Anglo-American Human Geography Since 1945*. London: Arnold.

Kaya, İ. (2010). "Değişen Sosyal ve Bilimsel Bağlam ve Coğrafyanın Sorumlulukları". İçinde Özey, R. ve İncekara, S. (eds.) *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişimler*, Ankara: PegemA Akademi.

Kuhn, S. T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions* (3rd. Ed.). Chicago: The University of Chicago Press.

Ley, D. (1978). "Social Geography and Social Action". In Ley, D. ve Samuels, M. (eds.) *Humanistic Geography: Prospects and Problem*. London: Croom Helm.

Livingston, D. (2000a). "Possibilism". In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.

Livingston, D. (2000b). "Environmental Determinism". In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.

McDowell, L. (1997). "Understanding Diversity: The Problem of/for 'Theory'". In Barnes, T. & Gregory, D. (eds.) *Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry*. London: Arnold.

Miller, A. (2010) "Realism". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişilen tarih: 09.08.2012. <http://plato.stanford.edu/entries/realism/>

Murdoch, J. (2006). *Post-structuralist Geography*. London: SAGE.

Palmer, D. D. (1997). *Structuralism and Poststructuralism for Beginners*. London : Writers and Readers Publishing.

Peet, R. (2011). *İktidarın Coğrafyası: Küresel Ekonomi Politika Nasıl Yaratıldı* (çev. Oktay Etiman; Bülent Göktaş). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Poster, M. (1989). *Critical Theory and Post-structuralism: In Search of a Context*. Ithaca: Cornell University Pres.

Pratt, A. G. (2000). "Feminism". In Jonhston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.

Rose, G. (1993). *Feminism and Geography*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Öztürk, M. (2007). "Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi". İçinde Karabağ, S. ve Şahin, S. (eds.) *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Öztürk, M. (2009). "Mekân Algısı", İçinde Safran, M. (ed.) *Tarih Nasıl Öğretilir?* İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Öztürk, M. (2012a). "Coğrafya Öğretmenlerinin Postmodern Coğrafya Algıları", *Eğitim ve Bilim*, Cilt 37, Sayı 166, 261-273.

Öztürk, M. (2012b). *Europe as a Question in Geography Education: Developing a Critical European Dimension in Turkish Geography Education*. LAP LAMBERT Academic Publishing.

Sayer, A. (1997). "Realism and Geography". In Barnes, T.; Gregory, D. (eds.) *Reading Human Geography: the Poetics and Politics of Enquiry*, London: Arnold.

Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual.

Stephan, N. (1982). *The Idea of Race in Science: Great Britain 1800-1960*, London: Macmillan.

Stocking, G. W. (1987). *Victorian Anthropology*. New York: Free Pres.

Shockley, G., Bond, H., & Rollins, J. (2008). "Signing in My Own Voice: Teachers' Journey Toward Self-knowledge". *Journal of Transformative Education*. Vol. 6 No: 3.,182-200.

Silverman, D. (2000). "Analyzing Talk and Text". in Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds.) *Handbook of qualitative research* (2nd ed.), London: Sage Publications.

Silverman, D., (2005). *Doing Qualitative Research* (2nd. Ed.), London: SAGE Publications.

Smith, N. (2000). "Marxist Geography". In Jonhston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (eds.) *The Dictionary of Human Geography* (4th ed.), Oxford: Blackwell Publishing.

Yavan, N. (2005b). "SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'nin Coğrafya Biliminde Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırılmalı Analizi: 1945-2005". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), 27-55.